

Birgitta Lindgren

1980-talet i ordens spegel

Precis som tidigare decennier har även 80-talet avsatt många nya ord. Exakt hur många går givetvis inte att säga, lika litet som man kan säga hur stort ett språks totala ordförråd är.

Birgitta Lindgren, forskningsassistent vid Svenska språknämnden i Stockholm, ger här en översikt av de nya 80-talsorden i svenskan. Artikeln med vidhängande ordlista har också publicerats i årsskriften *När Var Hur* 1991.

Om vi ordnar de mest kända 80-talsorden alfabetiskt får vi en mörk och dystert bild med det inledande *aids* och det avslutande *överlevnadskurs*. Vid en närmare anblick blir bilden förstås mer nyanserad. På den storpolitiska scenen inleddes 1987 en ny, öppnare inriktning av den sovjetiska politiken under slagorden *perestrojka* och *glasnost* och gränserna mellan öst och väst började öppna sig, mest påtagligt genom rivningen av Berlinmuren 1989.

Vardagslivet gick sin gilla gång och hushållsbestyren kunde förenklas med *matberedare*, *bakmaskin* och *mikro(vågs)ugn* även kallad *mikro*, en uppfinning som egentligen daterar sig från 60-talet men som slog igenom som hushållsapparat först på 80-talet. På kontoren utrustades snart sagt varje anställd med egen *persondator*. Elementära kunskaper om datorn kom att bli en del av allmänbildningen, och vi blev delaktiga av dataslang som *delita* (av eng. *delete* 'ta bort') och *printa* (av eng. *print* 'skriva, trycka'). Ökade gjorde också antalet *faxar*, dvs. telefaxapparater. Den som i början av 80-talet myntade uttrycket *det papperslösa kontoret* torde ha varit en dålig människo-kännare (eller en smart affärsman). Med alla dessa apparater som underlättar skriv-

andet, varför skulle någon neka sig nöjet att överösa sina medmänniskor med PM och rapporter? Den mäktiga datorn visade sig emellertid inte helt oövervinnelig. Unga datagenier - *hackers* - lyckades knappa sig in i de allra mest hemliga och heliga dataregister, och *datavirus* kunde i ett huj förstöra mängder av inmatade data.

Allt flera hem utrustades med kabel-tv eller *parabolantenn*, och vi kunde välja mellan att se Dallas avbruten av reklamslag i en satellitkanal eller se den reklamfri i svensk television. På de särskilda långfilmskanalerna kunde man avnjuta den ena *kalkonfilmen* efter den andra.

Längtan inom den offentliga sektorn att bli lika effektiv och vinstinriktad som näringslivet ledde till *bolagisering* och *avstatligande*. Kulturlivet försökte dryga ut sina magra kassor genom *kultursponsring* från stenrika företag. Genom mer eller mindre tillåtna knep försökte folk minska sina skatter — *skatteplanering* hette det med en vacker omskrivning. När vissa blev lite för smarta på att tjäna pengar på att hantera pengar skälldes de för *finansvalpar* av LO-basen och en särskild skatt — *valpskatt* — infördes på värdepappershandel. Några av valparna tvingades t.o.m. sälja sin *börs-*

moppe, dvs. Porsche. Den ekonomiska brottsligheten - *ekobrotten* — uppmärksammades alltmer och polisen inrättade en särskild *ekorotel*. I sin brottsbekämpning tog polisen ibland avancerad teknik till hjälp, t.ex. illegal avlyssning — *bugning*, och *fantombilder* av efterlysta personer konstruerades efter vittnesutsagor.

Flera *miljölarm* kom under 80-talet: *havsöd*, *skogsdöd*, *mögelhus*, *säldöd* hotade. För återvinning och för att skydda miljön samlades glasavfall och uttjänta batterier upp i *glasigloer* och *batteriholkar*, och bilar blev *katalysatorrenade*. Nedhuggningshotade träd blev skyddade av *trädkramare*, och genom *miljömärkning* av varor skulle konsumenter vägledas till det miljövänligaste köpet.

Den som ville avnjuta musik utan att störa sin omgivning kunde göra detta var som helst och när som helst med hjälp av en bärbar bandspelare försedd med hörlurar - en *freestyle* eller *fickspelare*. Mindre hänsyn till omgivningen visade den som kånkade omkring på en dånande *bergsprängare* med kraftfulla högtalarresurser. Ljudåtergivningen tog ett jättekliv framåt med en ny sorts grammofonskivor, *CD-skivor* eller *kompaktskivor*. Bland nya musik- och dansstilar kan nämnas *hiphopparnas breakdans*, *electric boogie* och talsjungandet *rapping* liksom jazzformen *rai* och den stjärtvrickande *lambadan*.

De stora barnkullarna från fyrtioalet, *fyrtioalisterna*, kom under denna period att inneha allt fler viktiga poster i samhället och satt som *jätteproppen Orvar* i vägen för de unga som nu ville fram, *sextioalisterna*, alltså de som var födda på sextioalet.

När man ser på 80-talets ord kan man undra om barnen hade så stort utbyte av detta decennium. Men de kunde i alla fall glädja sig åt *BMX-cyklar*, *luktisar* och *sommarland*. Och förutom den traditionella barnmusiken kunde de minsta också lyssna till *dagispop*. Lite äldre barn som inte klarat anpassningen till samhället, *värstingar* kallade, åkte till mångas förargelse på kryssning till Västindien för att tänka över sina synder.

Som symbol för detta decenniums motto att "satsa på sig själv" och en livsstil som präglas av tjsighet och nygamla artiga maner står förstas *yuppien*, denna välutbildade

unga stadsbo som håller kontakt med gamla mamma genom sin *ficktelefon* (*yuppienalle* gemenligen kallad.)

Ordlista

Årtalen anger första kända belägget, vilket inte nödvändigtvis behöver innebära att ordet skapats just det året.

aids förvärvad immunförsvarsbrist. 1982 (efter eng. *aids* förkortning av *acquired immune deficiency syndrome*)

avprogrammera omvända anhängare av religiös rörelse. 1987 (efter eng. *deprogram*)

avstatligande överföra från statlig ägo till annan ägo (motsats *förstatliga*). 1987 (jfr ty. *Entstaatlichung*)

bakmaskin apparat som blandar deg och även gräddar brödet. 1987

batteriholk behållare för uppsamling av batterier. 1984

bergsprängare stor bärbar kassettradio med dubbla kraftfulla högtalare. 1986

betal-tv tv-kanal som man betalar abonnemangsavgift för. 1981

betongparti politiskt parti som åsidosätter miljöintressen. 1985

blöjhak dansställe frekventerat av yngre tonåringar. 1987

BMX-cykel barncykel lämpad för terrängåkning. 1983 (efter eng. *BMX* förkortning av *bicycle moto-cross*)

bolagisera överföra delar av en myndighets eller ett storföretags verksamhet till enskilda företag. 1984

bratta slå larm om något olagligt inom ett företag. 1986 - **brattare** person som brattar. (efter *Ingvar Bratt* anställd vid Bofors som avslöjade Bofors vapenaffärer)

breakdans en sorts akrobatisk dans. 1984

bugga avlyssna med hjälp av hemlig avlyssningsutrustning. 1986 — **bugning** hemlig avlyssning. 1980 (av eng. *bug*)

börsmoped, **-moppe** sportbil av märket Porsche, populär bland finansvalpar. 1987

- CD-skiva, kompaktskiva** grammofonskiva som avläses optiskt av en ljusstråle. 1983
- dagispop** popmusik som är speciellt populär bland yngre barn. 1985
- dagissjuka** sjukdom som drabbar barn och personal på nybyggda daghem (förmodligen på grund av olämpligt byggnadsmaterial). 1982
- datavirus** datasabotage i form av en insmugen kod som raderar eller ändrar datafiler. 1985
- demivin** lättvin med alkoholhalt strax under 7 procent. 1989
- eko-brott** (kortord för) ekonomiskt brott. 1980
- electric boogie** en sorts ryckig, robotaktig dans. 1984
- enbo** 1986, **ensambo** ensamboende, ensamstående (i motsats till *sambo*). 1987
- familjehem** ny benämning på fosterhem. 1982
- fantombild** konstruerad bild av efterlyst person. 1986
- fax** kortord för telefax (såväl apparaten som meddelandet). 1984 — **faxa** sända via fax. 1982
- fettsugning** plastikkirurgiskt ingrepp som innebär att fett sugts ut ur kroppen.
- fickspelare** se *freestyle*
- ficktelefon** sladdlös portabel telefon.
- finansvalp** skällsord för unga penningmäklare (yttrat av Stig Malm 1987)
- formatera** preparera datadiskett till ett visst system. 1980
- fosterdiagnostik** diagnostik av foster genom fostervattensprov, bl.a. i syfte att konstatera missbildningar. 1980
- freestyle, fickspelare** bandspelare i fickformat med lätta hörlurar. 1980 (i Finland ofta **ministereo**)
- fringe benefit** eller **fringis** skattefri tjänsteförmån. 1980 (av eng. *fringe benefit* 'fransförmån')
- fyrtiotalist** person född på fyrtiotalet. 1983
- föräldrakooperativ** daghem som drivs av föräldrarna. 1982
- gatubarn** barn utan hem, som bor och arbetar på gatan. 1984
- glasiglo** behållare för uppsamling av uttjänt engångsglas. 1980
- glasnost** (öppenhet), **perestrojka** (ombyggnad, reformpolitik), Gorbatsjovs slagord för en ny politisk linje. 1987
- groddföretag** (små)företag som vuxit fram ur någon annan verksamhet. 1982
- gräddfil** trafikfil för trafikanter med särskilda privilegier. 1983 (om Moskva), 1986 (om Stockholm)
- gym** träningslokal, motionshall. 1980 (av eng. *gym* kortord för *gymnasium*)
- gympare** person som deltar i gymping. 1983 — **gymping** motionsgymnastik. 1983
- hacker** dataentusiast (som gör intrång i andras datasystem). 1983 (av eng. *hacker*)
- havsdöd** förstörelse av havsområde. 1982
- hetsätande** tvångsmässigt ätande, ofta följt av frivilliga kräkningar. 1982
- hipphopp** ungdomskultur som kännetecknas av starkt rytmiska, akrobatiska danser, en speciell tal-sångstil (rapping) och klottrande. 1984 (av eng. *hip hop*) **hiphoppare** representant för denna kultur. 1987
- hiv** aidsvirus. 1986 (av eng. *HIV*, Human Immunodeficiency Virus)
- husnalle** husockupant (i Göteborg). 1987
- japanisering** övergång på arbetsmarknaden till förhållanden som liknar de i Japan. 1985
- kalkonfilm** löjeväckande dålig film. 1985 (efter eng. *turkey* 'kalkon' för något misslyckat)
- kassettbok** på kassettband inläst bok, talbok. 1986
- kat(alysator)renad** (om motor) som har katalysatorrening. 1989
- kebabspråk** den form av svenska som många invandrare talar. 1987

- klunikfärdig** om patient som är färdig att skrivas ut från sjukhusklinik. 1988
- klottersanering** rengöring av nedklottrade väggar m.m. 1987
- kompaktskiva** se *CD-skiva*
- kontokortstelefon, korttelefon** telefonautomat där samtalsavgiften erläggs med kontokort. 1986
- kultursponsring** sponsring av kulturevenemang e.d. 1985
- köksö** spis med bänk, skåp m.m. som placerats mitt på golvet i ett kök. 1987
- lambada** modedans av brasilianskt ursprung. 1989
- lokalgata** mindre gata som inte är avsedd för genomfartstrafik. 1980
- luktnuggis** klistermärke med någon lukt. 1983
- luktis** klistermärke, suddgummi e.d. med någon lukt. 1983
- lättfärd** spårvagnstrafik. 1983
- mara** maraton. 1982
- maskrosbarn** barn som trots svåra uppväxtförhållanden klarar sig bra. 1986
- matberedare** köksmaskin som blandar, hackar, mal m.m. 1980
- mikrodatorspel** elektroniskt spel i fickformat. 1982
- miljöalarm** larm om hotande miljökatastrof. 1989
- miljömärkning** märkning som talar om att en produkt är miljövänlig. 1988
- mjukfryst** om glass eller juice som har mjuk konsistens i fryst form. 1982
- muskelbåt** snabbgående fritidsbåt med extremt stark motor. 1989 (i Finland 1988)
- måltips** form av tippning där man skall tippa de målrikaste matcherna. 1982
- mögelhus** hus angripet av mögel. 1984
- noll(promille)gräns** gräns på 0,0 promille alkohol i blodet för fordonsförare. 1989
- offpiståkning** utförsåkning på skidor utanför pisten, lössnöåkning. 1982
- osthyvelsprincipen** sparmetod där man gör lika stora besparingar överallt inom ett område. 1981
- parabolantenn** parabolisk antenn för tv-mottagning via satellit. 1980
- perestrojka** se *glasnost*. 1987
- persondator** dator avsedd för en person. 1981
- plastpappa** styvpappa. 1983
- portföljdator** liten, bärbar dator. 1983 (motsv. eng. *laptop computer*)
- portföljfax** liten, bärbar telefaxapparat. 1989
- postmodernism** stil, speciellt inom arkitektur, som utgör en reaktion mot funktionalismen m.m. 1982
- prao** praktisk arbetslivsorientering för skolelev.
- raimusik** jazzinfluerad musik med rötter i nordafrikansk folkmusik. 1988
- rasta(fari)** anhängare av en västindisk sekt, som bl.a. dyrkar Haile Selassie. 1982 (av eng. *rasta(farian)* till *Ras Taffari*, Haile Selassies ursprungliga namn)
- repa** återköpsöverenskommelse. 1987 (kortord av eng. *repurchase agreement*)
- returkraft** lagrad bromsenergi som utnyttjas som drivkraft för fordon. 1986
- riskhantering** systematisk undersökning och hantering av risker som hotar ett företag. 1981 (efter eng. *risk management*)
- rockvideo** videoband med någon rockartist. 1982
- samriskföretag** företag som bildats genom samverkan mellan företag från olika länder, ofta inriktat på ekonomiskt riskfylld verksamhet. 1986 (motsv. eng. *joint venture*; i Finland *samföretag*; jfr s. 15)
- sextioalist** person född på sextioalet. 1987
- skatteplanering** åtgärder som syftar till att få lägre skatt, t.ex. genom stora avdrag. 1981
- skogsdöd** stora skador på skogen orsakade av försurning. 1983 (efter ty. *Waldsterben*)

- skraplott** lottsedel där ett nummer e.d. är täckt med en hinna som skall skrapas bort. 1986
- snabbmat** mat som serveras i gatukök. 1981
- solbädd, solsäng** bädd med solariebelysning både ovanifrån och underifrån. 1983
- sommarland** en sorts nöjesfält. 1983
- streckkod** maskinläsbar kod i form av ett antal streck. 1983
- striptör** manlig stripteaseartist. 1985
- styvfamilj** familj där mannen eller kvinnan är styvförälder till den andres barn. 1982
- ståuppare** ståuppkomiker. 1989. — **ståupp- (komik)** underhållning där en artist ensam underhåller en publik med improviserade kvickheter och fräcka skämt. 1989 (efter eng. *stand-up comedy*)
- stör(nings)jour** jourtjänst dit hyresgäster kan vända sig nätter och helger för att få hjälp mot störande grannar. 1985
- surrogatmamma** kvinna som mot ersättning föder barn åt ett barnlöst par. 1982 (efter eng. *surrogate mother*)
- synt** synthesizer. 1983
- tagg** en klottrares bomärke. 1986 (av eng. *tag* 'märke')
- trädkramare** miljöaktivist som står och kramar om ett träd för att hindra att det huggs ned. 1987
- två tredjedelssamhälle** samhälle där två tredjedelar av befolkningen har det bra medan en tredjedel är missgynnad. 1989.
- valpskatt** omsättningsskatt på värdepappershandel, jämför *finansvalp*. 1987
- velourpappa** pappa som tagit över en del av den traditionella mammarollen. 1983
- värsting** något som är "värst", dvs. störst, bäst m.m. 1983; särskilt svårhanterlig ungdomsbrottsling. 1988
- yuppie** yngre välutbildad person. 1985 (av eng. *yuppie* = young 'ung' *urban* 'bosatt i storstad' *professional* 'välutbildad, med statusyrke' + efterledet i *hippie*) — **yuppienalle** ficktelefon
- åskådarvåld** våld utövat av åskådare (till fotbollsmatch e.d.). 1985
- överlevnadskurs** kurs där man lär sig hur man på naturens villkor överlever en krissituation. 1983